

ELEKTRİK SEKTÖRÜNÜN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

ÖZET

Türkiye'de Elektrik sektörünün özelleştirilmesi yeni bir konu değildir. Çalışmalar ve tartışmalar 1902 yılından beri süregelmiştir. Değişik zamanlarda değişik yaklaşımlarla, bazen tam devletçilik, bazen de sulandırılmış devletçilik, bazen liberale yakın çözümler ortaya atılmış ve denenmiştir.

GİRİŞ

Elektrik sektörünün özelleştirilmesi Türkiye ve diğer ülkeler için yeni bir konu değildir. Türkiye 1902 yılından beri, yani 90 yıldır, çeşitli deneyimlerden geçmiş, bu konuda yeterli bilgi birikimi ve tecrübesi olan bir ülkedir.

1902 yılında Tarsus'da, bir yabancı'nın kurup işlettiği ve kasabaya elektrik verdiği ilk teşebbüs tam bir özel sektör niteliğindedir.

Macar GANZ Anonim Şirketi ile Banque Generale de Credit ve Banque de Bruxelles'in ortak olarak kurdukları Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi'nin kurduğu Silahtarağa Santralinden İstanbul'a ilk olarak 11 Şubat 1914 de elektrik verildi. Bu şirket, imtiyazlı bir özel şirket olarak 1 Temmuz 1938 tarihine kadar varlığını sürdürmüş ve bu tarihte kamu tarafından satın alınarak devletleştirilmiştir. Burada, uygulanan model yap, işlet ve imtiyaz süresi sonunda devret modelidir.

Daha sonraları, 1923-1945 yılları arasında İzmir, Ankara, Adana, Bursa, Gaziantep ve Tekirdağ gibi şehirlerin elektriğe kavuşmaları için birtakım elektrik şirketlerine yetkiler verilmiştir. Ancak, zaman içinde bu şirketler devletleştirilmiştir. Diğer yandan kamuya ait sanayi kuruluşları, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için otoprodüktör santraller kurmuşlardır.

Bir yandan Etibank, diğer yandan DSİ, iller Bankası, Belediyeler santral kurup işletir ve elektrik satar duruma geldiler.

1952 Kuzeybatı Elektriklendirme, 1953 de Ege Elektrik Anonim Şirketi, 1953 yılında Çukurova Elektrik Anonim Şirketi, 1956 yılında da Kepez ve Antalya Havalisi Elektrik santralleri Anonim Şirketinin kurulması yoluna gidildi. Kuzey-Batı Anadolu Elektriklendirme Ortaklığı kurulamadı, dağıldı.

Ege Elektrik Şirketi başarılı olmadı, tasfiyesine karar verildi. Çukurova Elektrik A.Ş. ve Kepez A.Ş. bugüne kadar başarılı bir şekilde faaliyetlerini sürdürdüler.

1968-1972 yıllarını kapsayan ikinci beş yıllık planda yer alan birinci nükleer santral gerçekleştirilemedi.

Kâmil TOKTAŞ

TEMSAN, ÇEAŞ. TEK Eski Genel Müdürü,
EN-TEKNİK ENERJİ TESİSLERİ VE TİCARET A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı

Köy ve Belediye elektrik tesisleri ve işletmeleri TEK'e devredildi ve özel sektöre, bir süre ile tahdit edilmeksizin elektrik üretim tesisleri kurma ve Türkiye Elektrik Kurumuna satma imkanı verildi. Bu model, aslında bir yap-işlet modeliydi, santralın Devlete devri diye bir konu yoktu.

1970 yılında 1312 sayılı kanunla TEK kuruldu, ilk etapta, Etibank'ın, DSİ'nin ve İller Bankasının elindeki santraller ve elektrik iletim şebekeleri TEK'e devredildi. Daha sonrada belediyelerin ellerindeki santraller TEK'e devredildi fakat elektrik dağıtım şebekeleri mahalli idarelerde kaldı. Çukurova Elektrik A.Ş. ve Kepez Elektrik A.Ş. varlıklarını sürdürmeye devam ettiler.

1312 sayılı TEK kanunu uygulamada büyük faydalar sağladı, ancak bunun yanında bazı mahzurları da beraberinde getirdi. Çukurova Elektrik A.Ş. yeni hidroelektrik santraller kurmak istiyordu, bununla ilgili olarak 1976 yılında Bakanlar Kurulunun iznini de aldı, fakat bu defa TEK, üretim tesisleri tekelinin kendisine ait olduğunu ileri sürerek Danıştaya başvurdu. Bakanlar Kurulu Kararını iptal ettirdi, ve davayı kazandı. Hükümetler özel sektörün katkısını sağlayacak yeni düzenlemeleri gerçekleştirecek politik bir ortamı bir türlü bulamıyordu ve 1972 yılından 1984 yılına kadar değişik ölçüde elektrik kesinti ve kısıntıları yapıldı. Devlet bir yandan elektrik arzını yeterli düzeye çıkaramıyor, diğer yandan Çukurova Elektrik A.Ş.'nin yeni santraller kurmasını engelliyordu.

9 Eylül 1982 tarih ve 2705 Sayılı Kanunla Belediyelerin elektrik işletmeciliğine son verildi. Köy ve Belediye elektrik tesisleri ve işletmeleri TEK'e devredildi ve özel sektöre, bir süre ile tahdit edilmeksizin elektrik üretim tesisleri kurma ve Türkiye Elektrik Kurumuna satma imkanı verildi. Bu

model, aslında bir yap-işlet modeliydi, santralın Devlete devri diye bir konu yoktu. Bu kanuna göre, ilk başvuruyu, merkezi Kayseri'de bulunan Yurttaşlar Anonim Şirketi 13MW'lık TOHMA Hidroelektrik Santrali için yaptı, gerekli izni aldı, ancak tesislerin yapımı için gerekli projeye ve finansman temini çalışmalarını verilen süre içerisinde tamamlamadığı için, santral kurma izni iptal edildi.

4 Aralık 1984 gün ve 3096 Sayılı TEK dışındaki kuruluşların elektrik üretimi ve ticareti hakkında kanun ile 29 Şubat 1984 gün ve 2983 Sayılı, Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının, Hızlandırılması Hakkındaki Kanun, yabancı sermaye dahil, özel sektöre, süresi ile sınırlı olmak üzere elektrik üretimi, iletimi, dağıtım ve ticareti için tesis kurmayı, işletmeyi ve TEK'e ait tesisleri devralıp işletmeyi mümkün kıldı.

Daha sonra 3096 Sayılı Kanun 19 Aralık 1984 Gün ve 18610 Sayılı Resmi Gazetede yayımlandı.

3096 SAYILI KANUN VE UYGULAMALAR

3096 Sayılı Kanundan daha önce çıkarılan 2983 Sayılı, Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkındaki Kanuna ait Bakanlar Kurulu Kararına dayalı yönetmelik 27 Ağustos 1984 de kabul edildi. Bugüne kadar, 3096 Sayılı Kanuna ilişkin veya dolaylı bağlantılı bir çok kanun, Bakanlar Kurulu kararına dayalı yönetmelik ve kanun kuvvetinde kararname çıkarıldı.

16 Ağustos 1985 tarih ve 85/9799 Sayılı Yönetmelik genelde TEK dışında kalan elektrik üretimini düzenliyordu. Bu düzenlemede bölgesel olarak, elektrik üretimi, iletimi ve dağıtım yapabilmeyen görevli şirketler ile noktasal olarak üretim yapabilmeyen üretim şirketleri ile kanunda mevcut olmayan, fakat bir gerçek ve ihtiyaç olan otoproduktör ve imdat grupları öngörülmüştür. (4 Eylül 1985 gün ve 18858 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır)

Bakanlar Kurulunun 2 Şubat 1987 gün ve 87/11485 Sayılı kararıyla Görevli Şirketlerin Uygulama yönetmeliği yürürlüğe konuldu. Bu Yönetmelikle, görevli şirketlerin görev esasları, başvuru ve değerlendirme, başvuru

raporu, fizibilite, TEK'e ait tesislerin işletme haklarının devri, denetim, tarife, kamulaştırma v.s. gibi hususlar düzenlenmiştir. (23 Şubat 1987 Gün ve 19381 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.)

- Elektrik Enerjisi imdat Grupları ve Otoproduktör Tesisleri Yönetmeliği (2 Eylül 1988 gün ve 19917 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.)

- Tüketilen elektrikten toplu konut fonu alınması:

Tüketilen elektrik enerjisinin kilowatt-saat satış bedeli üzerinden %10 toplu konut fonu bedeli alınması, ayrıca bir Geliştirme ve Destekleme Fonu kurulmasını dair 27 Kasım 1989 tarih ve 84/800 sayılı kararname eki kararın 3ncü maddesine ek madde konulmasına dair 3 Kasım 1988 gün ve 88/13341 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. (5 Kasım 1988 Gün ve 19980 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.)

1992 yılında Toplu Konut Fonuna ayrılan %10 paylar Enerji Fonuna aktarılmaya başlandı.

- 3096 Sayılı Türkiye Elektrik Kurumu dışındaki kuruluşların Elektrik üretimi, iletimi, Dağıtım ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanununun bir maddesinin değiştirilmesine dair Kanun Hükmünde Kararnamenin değiştirilerek kabulü ile aynı kanunun bir Maddesinde değişiklik yapılmasına ve Bu Kanuna Ek Maddeler Eklenmesine İlişkin Kanun. 7 Mart 1990 gün ve 3613 Sayılı bu Kanunla, Elektrik Enerjisi Fonu kurulması ve elektrik tarifeleri ile Enerji Fonu arasındaki ilişkiye dair hükümler getirilmiştir. (15 Mart 1990 Gün ve 20462 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.)

Elektrik Tarifeleri Yönetmeliği. Bu Yönetmelik 17 Haziran 1960 tarih ve 10528 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan eski Elektrik Tarifeleri Yönetmeliğini yürürlükten kaldırıp onun yerine ve bugünün mevcut mevzuatına göre yeniden hazırlanmıştır. (3 Ekim 1990 Gün ve 20654 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.)

Elektrik Enerjisi Fonu Yönetmeliği. Bakanlar Kurulunun 14 Mart 1991 Gün ve 91/1630 Sayılı Kararı 3 Nisan 1991 Gün ve 20834 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Bu yönetmelik, fonun kaynakları, faaliyet alanları, fon yönetimine ilişkin birimler

ve bunların görevleri gibi hususları düzenlemektedir.

Bakanlar Kurulunun 9 Ağustos 1991 Gün ve 91/2121 Sayılı Kararı ile Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Görevlendirilecekleri Bölgeleri Gösterir Yönetmeliğin 2. Maddesindeki Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik. Bu Yönetmelik, Eskişehir ve Bilecik illerini 7. görev bölgesi olarak tarif etmektedir. (15 Mart 1991 Gün ve 20992 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.)

Bakanlar Kurulunun 1 Ekim 1991 Gün ve 91/2300 Sayılı Kararı ile kabul edilen; "Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Görevlendirilecekleri Bölgeler Hakkında yönetmeliğin 2. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Yönetmelik."

Bu Yönetmelik ile, 21 görev bölgesi yeniden belirlenmiştir. (12 Ekim 1991 Gün ve 21019 Sayılı Resmi Gazetede Yayımlanmıştır.)

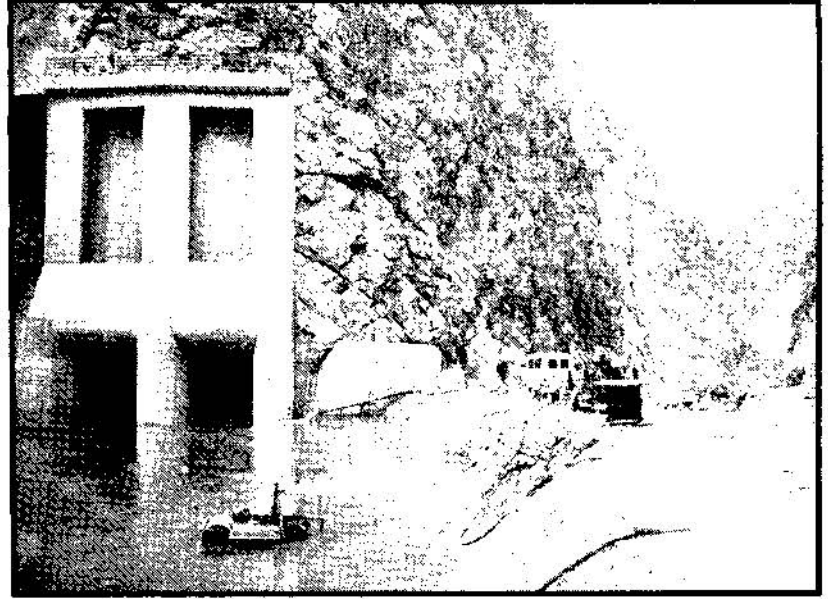
- Bakanlar Kurulunun 6 Aralık 1992 Gün ve 92/3872 Sayılı Kararı ile kabul edilen; "Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Görevlendirilecekleri Bölgeler Hakkında Yönetmeliğin 2. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Yönetmelik".

Bu Yönetmelikle görev bölgeleri yeniden düzenlenmektedir. Prensip olarak, her il bir görev bölgesi olmakta, ancak gerekli hallerde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından bir ili birkaç bölgeye ayırabilmekte veya birkaç ili bir bölge haline getirebilmektedir. (7 Ocak 1993 Gün ve 21458 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.)

- Elektrik Tarifeleri Yönetmeliğinde Değişiklik yapılmasına Dair Yönetmelik. (6 Şubat 1993 Gün ve 21488 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.)

- Bakanlar Kurulunun 21 Temmuz 1989 gün ve 89/14345 Sayılı kararı ile çıkarılan yönetmelik ile İstanbul ilinin Batı Yakası ve Adalar 16 ncı görev bölgesi oldu. (6 Eylül 1989 Tarih ve 20274 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.)

Bu bölge 24 Aralık 1989 tarihinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve 30 Mart 1990 tarihinde TEK'le imzalanan sözleşmeler uyarınca AKTAŞ ELEKTRİK A.Ş.' ne verildi.

- Bakanlar Kurulunun 8 Şubat 1990 Gün ve 90/125 Sayılı kararı ile çıkarılan yönetmelik ile Samsun ili 17 Görev Bölgesi olarak Karadeniz Elektrik A.Ş.' ne verilmesi kararlaştırıldı ise de, bu şirket yabancı sermaye ortaklarının tereddütleri yüzünden uygulamaya geçirilemedi.

- Bakanlar Kurulunun 23 Haziran 1989 Tarih ve 89/14305 sayılı kararı ile Kayseri İli KAYSERİ ve CİVARI ELEKTRİK T.A.Ş. ne verilmesi öngörüldü ve 1990 yılında fiilen devredildi.

- Adana, Mersin ve Hatay illeri için Çukurova Elektrik T.A.Ş. ve Antalya ili için KEPEZ ELEKTRİK A.Ş. ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı arasında görev verme sözleşmeleri imzalanmasına rağmen, öne sürülen şartları ağır bulan bu iki şirket TEK'le işletme yetkisi devri ve Enerji Satış Anlaşmalarını imzalamadıkları için bugüne kadar fiilen görev'e başlamamışlardır.

(Çukurova Elektrik A.Ş.'ye Bakanlar Kurulunun 26 Eylül 1988 gün ve 88/13344, KEPEZ Elektrik T.A.Ş.'ye Bakanlar Kurulunun 7 Ekim 1988 gün ve 88/13344 sayılı kararları ile Görev verilmesi kararlaştırıldı.) Her iki Şirket 19 Ekim 1988 günü Bakanlıkla Görev Verme Sözleşmesi imzalandı.

- Yüksek Planlama Kurulu (YPK)nın 17 Ağustos 1990 gün ve 90H"-70 Sayılı Kararı ile, TEK'e bağlı ve sermayesinin %99,6 sı TEK'e ait olan TRAKYA ELEKTRİK A.Ş. kurulması kararlaştırıldı. Bu şirket, Trakya böl-

gesinde TEK'e ait üretim, iletim ve dağıtım tesislerini devralıp işletecek, yatırımlar yapacaktı.

1992 yılında Fransız Elektrik Kurumu (EDF), TRAKYA ELEKTRİK A.Ş. ile ortak olmak ve işbirliği yapmak üzere ilgilendi ise de herhangi bir sonuç alınamadı, ve çalışmalar şimdilik dosyalarda kaldı.

GÖREV BÖLGELERİ

- Bakanlar Kurulunun 9 Ekim 1991 Tarih ve 91/2325 Sayılı Kararı ile;

1) 4. Görev Bölgesi olan Denizli, Aydın, Muğla illerinde AYDEM Güneybatı Anadolu Enerji Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ne,

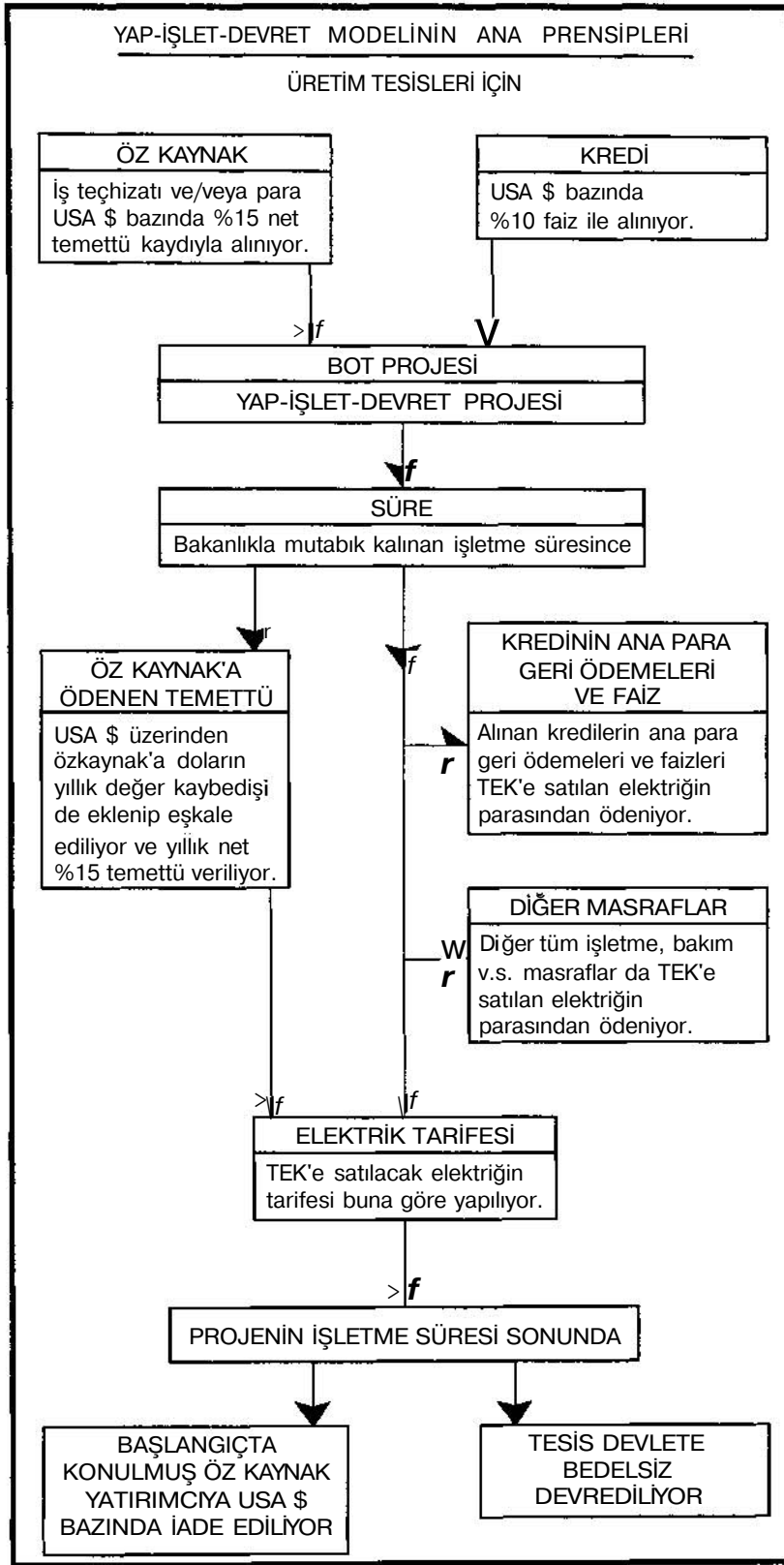
2) 4. Görev bölgesi olan İsparta ilinde GÖKDERE Elektrik A.Ş.'ne,

3) 7. Görev Bölgesi olan Eskişehir ve Bilecik illerinde TEKDAR Elektrik, Üretim, iletim, Dağıtım ve Ticaret A.Ş.'ne,

4) 11. Görev Bölgesi olan Balıkesir ilinde BEST Balıkesir Enerji Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ne,

5) 18. Görev Bölgesi olan İzmir'de SENKOM Enerji Kominikasyon Üretim, iletim, Dağıtım, Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ne 30 yıl süre ile elektrik üretimi, iletimi, dağıtım ve ticareti görevi verildi. (25 EKİM 1991 gün ve 21032 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.)

Sözü edilen Şirketler ile Bakanlık arasında; görev verme sözleşmeleri

Şekil 1: Yap-İşlet-Devret Modelinin Ana Prensipleri (Üretim tesisleri için).

NOT : Devlet, projenin fizibilitesini, devlet için fizibil olması açısından inceliyor. Yatırımcı ise ne kadar iş çıkıyor, yapılan işten ne kazanacak, ayrıca, konulan ÜZKAYNAK'tan ne kadar temettü gelecek ona bakıyor.

için, değişik tarihlerde birçok toplantılar yapıldı. En son 5 Ocak 1993 tarihinde bir toplantı yapıldı, Sözleşme şartları üzerinde mutabakata varılmasına rağmen, bu tebliğin hazırlandığı bugüne kadar yeni bir gelişme olmadı.

YAP İŞLET DEVRET UYGULAMALARI

3096 Sayılı Kanuna göre sadece elektrik üretimi yapmak üzere santral kurup işletme yetkisi almak mümkündür. Buna Yap-İşlet-Devret modeli de deniyor.

1984 yılından beri izin verilen santral sayısı 30 civarında olmasına karşılık hizmete girip çalışan sadece 2 tane dir. 1989 yılında 15.000 Kilowatt gücünde Aksu-Çayköy ve 1991 yılında 10.000 Kilowatt gücünde Hasanlar santralleri hizmete girdi ve halen işletmede bulunuyorlar.

Otoprodüktör olarak AK ENERJİ'ye ait 21 MW'lık Akça Doğal Gaz Santrali hizmete girdi. Çalışıyor. Esasen, Türkiye'de 3096 Sayılı Kanundan önceki dönemlerde pek çok otoprodüktör santral mevcuttu.

3096 Sayılı Kanuna göre, gerek görevli şirketler, gerek üretim şirketleri için görev süresi 99 yıl kadar olabiliyor. Ancak, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı santraller için genellikle 15 yıllık, görevli şirketler için ise 30 yıllık bir süre veriyor. Üretim tesislerinin fizibilitelerinde, halen Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca gözetilen ana prensipler Şekil 1'de şema halinde genel olarak gösterilmiştir. Üretilen elektrik, TEK'e veya o yörede varsa görevli şirket'e satılıyor. Bakanlıkla tesis kurma işletme sözleşmesi, TEK ve görevli şirketle Enerji Satış Sözleşmesi imzalanıyor.

GÖREV SÖZLEŞMESİ

Görevli Şirketler için, Bakanlıkla Görev Verme Sözleşmesi ve TEK ile TEK'e ait tesislerin işletilmesinin devredilmesine ilişkin işletme hakkı Devir Sözleşmesi ve Enerji Satış Anlaşması imzalanıyor.

Bakanlıkla imzalanan görev verme sözleşmesinde: Görev Bölgesi, Görevin konusu, süresi ve esasları, şirketin hak ve sorumlulukları, yapılacak yatırımlar ve kamulaştırma, yatırımların finansmanı, projelerin Bakanlık

tarafından tasdiki, projelerin uygulamadaki kontrolü, kullanılacak malzemenin kalitesi, TEK'e ait tesislerin işletmesinin devri, personel devir, Şirket ile müşteri ilişkileri, tarife denetimi, görev süresi sonunda devlete devri, işletmeye el koyma ve sözleşmenin feshi ve diğer hükümler bulunmaktadır.

Şirketin elektrik tarifesinde genel olarak Elektrik Tarifeleri Yönetmeliğinin uygulanması esas alınmakla beraber, özet olarak aşağıdaki gibi düzenlenmesi öngörülmektedir:

Yakıt ve malzeme masrafları, hidroelektrik santrallarda kullanılan suyun bedeli,

Satın alınan enerji bedeli, personel masrafları, bakım-onarım masrafları, bazı vergi, resim ve harçlar, kanuni ihtiyatlar, fonlar ve paylar, teknik ve sermaye amortismanları, yatırımlar için sağlanan kredilerin ana para, kredi faizleri, kur farkları, öz kaynaktan harcanan ana para ile nema geri ödemeleri, kamulaştırma bedelleri, işletme hakkı devir bedeli, şirketin, DIE yıllık toptan eşya fiyatlarındaki artış oranında eşkale edilmiş, ödenmiş sermayesine T.C. Merkez Bankası'nın kısa vadeli kredilere uyguladığı reeskont faizi yıllık ortalaması oranında gelir payı, sigorta giderleri, görev konusuna ilişkin çeşitli diğer giderler.

Tarifenin tesbitinde bazı masraflar eskalasyona tabidir ve esas itibariyle maliyetlerin TEK'in aynı yöre için maliyetinden aşağı olması öngörülmektedir.

Otoprodüktör tesisler için hazırlanan fizibilite raporlarında, başvuru sahibinin sağlayacağı yarar yanında, Ulusal Elektrik Sistemi ile bağlantı, tüketim fazlası elektriğin TEK'e veya görevli şirket'e satış şartları, ve otoprodüktör tesislere ilişkin yönetmeliğin öngörülen diğer hususlar yer almaktadır.

3096 Sayılı Kanunun çıktığı 1984 yılında 1992 yılına kadar, gerek Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve gerekse TEK yetkilileri, bu kanun ile ortaya konulan modelin imtiyazlı şirket modeli olmadığını belirtiyorlardı. Bu tebliğin sahibi olan bendeniz gerek çeşitli el notları ile, gerek sözlü olarak, birçok defalar, yetkililere 3096 Sayılı Kanunun, "İmtiyazlı Şirketler"

sözcüklerini kullanmamakla beraber, mahiyet itibariyle imtiyazlı elektrik şirketlerini ete alan bir kanun olduğunu ifade ettim.

Türkiye'de 1902 yılından beri, özel sektör zaten bu hizmetlerin içindeydi. Ancak, daha önce bunun adı imtiyazlı şirket idi. Şimdi üretim için yap-işlet-devret, dağıtım söz konusu olursa, Görevli Şirket deniliyor. Hani bazı insanlar vardır, adını soyadını beğenmez, yeni bir ad ve soyad alır, ama, kişi aynı kişidir. Herhalde değişik yönlerden gelen uyarılar üzerine Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı da durumdan şüphe etmeye başlamıştır. Zira 3096 Sayılı Kanunda öngörülen şirket'ler imtiyaz hukukuna da tabi ise, bu takdirde şirketlerle yapılacak sözleşmeler için Bakanlar Kurulu Kararından önce Danıştaydan görüş almak gerekecektir.

Bakanlığın Danıştay'a 2 Mart 1992 günlü başvurusunda, bu hususta görüş istenmiştir. Bunun üzerine, Danıştay 24 Eylül 1992 Gün ve Esas No. 1992/232 1992/294 Sayılı Kararıyla, 3096 Sayılı Kanun kapsamındaki üretim ve görev şirketlerinin imtiyazlı şirketler mahiyetinde olduğuna karar verdi ve bu kararını Bakanlığa bildirdi.

3096 Sayılı Kanun kapsamına giren işlerde; doğrudan veya dolaylı ilgili Devlet Kuruluşları: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TEK, DSI, ELE, DPT, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Çevre Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Milli Emlak, KOİ, Enerji Fonu ve nihayet Danıştay.

Türkiye'de 1910 yılından beri, kısa bir dönem hariç Özel Elektrik Şirketleri her zaman vardı. Buna rağmen bazı odakların, meseleyi sanki görevli şirketler uygulaması yeni imiş de, mahzurları giderilmek isteniyormuş gibi takdim etmekte oldukları gözlenmektedir.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığında geniş bir tecrübe birikimi mevcuttur ve bu Bakanlık bugüne kadar görevli şirket mahiyetindeki imtiyazlı şirketlere 82 yıldan beri tarife vermekte, proje ve denetim uygulaması yapmaktadır. Ayrıca, 1983 yılına kadar yüzlerce Belediye ve EGO, İETT, ESHOT gibi, elektrik idarelerinin tarifeleri incelenip onaylanmıştır.

ÇUKUROVA ELEKTRİK A.Ş. ve KEPEZ ELEKTRİK A.Ş., imtiyazlı şirketler olup 1953 ve 1956 yıllarından beri başarı ile faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ortada önemli bir rahatsızlık yokken, AKTAŞ ve KAYSERİ ELEKTRİK A.Ş. ile yapılan sözleşmeler bazı çevreleri rahatsızlık etmiştir. Hatta, zaman zaman, angaje olundu görüntüsü vermemek için bu şirketler üzerinde ile yeteri kadar denetim de yapılamıyordu.

DEVLETİN ROLÜ

Elektrik enerjisi geniş halk kitlelerinin günlük yaşamı, sanayiinin can damarı ve diğer yandan sistem işletmesi yönünden standartlara uyulması gereken bir hizmettir. Ayrıca elektrik üretiminde kamunun ortak malı olan doğal kaynakların da büyük payı vardır. Bunları dikkate aldığımız zaman Devletin bu işin içinde bulunması gereği kolayca anlaşılacaktır.

Mevcut kanunlar, Elektrikte Devlete ait tesislerin mülkiyetinin özelleştirilmesine izin vermemektedir.

Bu nedenle, Görevli Şirket bölgelelerinde, TEK'e ait tesislerin, mülkiyeti yine TEK'de kalmak üzere özel şirketlerin faaliyetlerine izin verilmektedir.

Bütün bu gerçekler; Devletin bu işin içinde bulunduğunu, bulunması gerektiğini, ama; özel sektörün de yaklaşık 82 yıldır bu işin içinde olduğu ve pek çok deneyim, bilgi ve gözlemin de mevcut olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, dünyanın birçok ülkesinde de, elektrik sektörü özelleştirilmektedir. Ancak elektrikteki özelleştirmeyi, içinde hep Devletin eli bulunan bir özelleştirme şekli olarak algılamak gerekir.

Üretim Sistemi

Sektörde tesis ve işletme izni alanların çoğu müteahhit firmalardan oluşmaktadır. Müteahhitler genelde avans alıp iş yapmaya alıştıkları için bu model, yani önce para harcayıp, yatırım yapmak daha sonra para kazanmak, onlara ters geliyor.

Otoprodüktör olarak kendi elektrik ihtiyacını ucuz bir şekilde karşılamak üzere elektrik santrali kurmak isteyen sanayiciler de var. Etüd yaptıktan veya tesis yetkisi aldıktan bir süre sonra; "Aman canım, elektrik fiyatları

*Güzel ülkemizâd
halen yüzlerce irili
ufaklı hidroelektrik
santral kurma
imkanı
kullanılamamakta,
sularımızda mevcut
enerji bir daha geri
dönmemek üzere
denizlere akıp
gitmektedir.*

artarsa artsın biz de ürettiğimiz maddelere zam yaparız" diyorlar veya "Elektrik pahalı, TEK elektrik fiyatlarını düşürsün" diye yakınıyor.

Halka açık şirket girişimleri karşısında ise hissedar şöyle düşünüyor:

"Santral yapılacak da, hizmete girecek de, bana temettü verecekler de... Ya arıza olursa, ya bürokrasi bu işlerin önüne taş koyarsa... Ben en iyisi 3 aylık bir hazine bonusu alayım, bir yıl sonra net %85-93 faiz alayım, 100 liram 193 TL olsun".

Görevli Şirketler

Başvuru yapanlar, "Çukurova Elektrik, Kepez Elektrik T.A.Ş.'lerine bak, ne iyi, biz neden öyle olmayalım. Aktaş da epey para kazanmış. Elektrik paralarını toplar sıcak sıcak kullanırım. Eh bizim yan şirketlere de ihale veya satınalma işlerinden para kazandırırız. Devlet epey güçlük çıkarcak, aslında iş de zor. Her an bir yığın abone talep ve şikayetleri ile uğraş, olağanüstü zamanlarında Devletin güvenlik servisleri de bu işe karışır, ama müşteri garantisi var, biz bu işi yapalım."

Gerek üretim, gerek görevli şirketler için sorumlu-bürokrat şöyle düşünüyor:

"Birileri galiba malı alıp götürüyor, ya müfettiş gelirse, en azından ismim çıkar, namusla olmam yetmiyor, namuslu gözükmem de lazım. Bu işi özel sektör yaparsa Devlet'in TEK'e yaptığı sübvansiyonlar kalkacak, bu takdirde elektrik fiyatları yükselebilecek. Sübvansiyonlar halkın kesesin-

den çıkıyorsa da boş ver, elektrik ucuzmuş gibi gözüksün. Bir kere de, Daire Başkanına, Müsteşar Yardımcısına, Müsteşar'a, Hukuk Müşavirine, TEK'e, DSI'ye, EİE'ye, Hazineye vesaireye soralım".

Yabancı dergilerde, Türkiye'nin yapışlet-devret modeli elektrik santrali yapma konusu halat çekme yarışı olarak ün saldı.

3096 Sayılı Kanun 1984 yılında çıktı, fakat yukarıdaki açıklamalarımızdan da görüleceği üzere; ikide bir, yeni bir kararname, kanunda değişiklikler, yönetmelik değişiklikleri olmuştur.

1986 yılında, İzmir'de düzenlenen Türkiye 4.ncü Enerji Kongresine sunduğumuz, "Enerji Politikalarının Oluşturulması, Yönlendirilmesine ve Uygulamasında Devletin Rolü" adlı tebliğimizde, 3096 Sayılı Kanunun başarısının Görevli Şirket mevzuatının çok iyi düzenlenip uygulanmasına bağlı olduğunu ifade etmiştik. Keşke zaman bizi haklı çıkarmasaydı. Mevzuatın devamlı değişmesi, bu işe heves edenlerde bir tedirginlik meydana getirmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinde, 3096 Sayılı Kanuna ilişkin tutanaklar incelendiğinde; kanun koyucunun iki ana hedefi olduğu anlaşılmaktadır:

1- Çukurova Elektrik ve Kepez Elektrik A.Şirketlerine benzer, elektrik üretimi, iletim ve Dağıtım şirketlerinin ortaya çıkmasına imkan sağlamak,

2— Ülkemizin doğal kaynaklarını biran evvel değerlendirmek üzere, yalnız üretim yapacak elektrik şirketlerinin oluşmasına zemin hazırlamak. Fakat, aradan geçen zaman zarfında, uygulama ve elde edilen sonuçlar, kanunun öngördüğünden çok farklı yönlerde oldu. Üretim tesislerinde doğal kaynaklara dayalı santraller yerine, ithal doğal gaz dayalı santrallara doğru bir gidiş başladı.

Güzel ülkemizde halen yüzlerce irili ufaklı hidroelektrik santral kurma imkanı kullanılamamakta, sularımızda mevcut enerji bir daha geri dönmemek üzere denizlere akıp gitmektedir.

Görevli Şirketler konusu, sadece TEK'e ait 35 KV ve daha düşük gerilimli elektrik şebekelerinin devir alınıp işletilmesi gibi algılanmaya başladı. Bu kadar önemli bir kanun çıkarılıyor da, kimse kanun çıkmadan evvel,

oturup bu işi bir senaryo haline getirip, kanunun işlerliğini tartışmıyor. Ne olurdu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının 2-3 odasına senaryo olarak uzmanlar otursaydı; bilinen bazı enerji projelerinde; başvuru, etüd, fizibilite, proje, arazi tahsisi, kamulaştırma, enerji şirketinin kuruluşu, kredi verecek bankanın davranışı, kredilere verilecek garantiler-kontr garantiler, enerji tarifesinin hesabı, TEK personelinin devri, fatura düzenlenmesi, şirketin bütçesi-bilançosu, dağıtılacak temettünün belirlenmesi gibi konular işlenip; ihtiyaçlar ve çareler belirlenip kanun, kararname ve yönetmeliklerin taslakları oluşturulsaydı, birçok problem daha başlangıçta çözülmüdü. Halbuki, böyle yapılmayıp, devamlı olarak deneme-yanılma metodu ile durmadan mevzuat değiştiriliyor. Türkiye, zamanı israf etmek lüksüne sahip değildir, kanun çıktığından bu yana 8,5 yıl geçti, ortada fiilen; sadece, 15MW'lık Aksu ve 10MW'lık Hasanlar Hidroelektrik Santralleri ile, elektrik dağıtım ağırlıklı AKTAŞ ve KAYSERİ A.Ş. görevli şirketleri var. Kanun koyucusunun gayesi herhalde bu değildi.

Diğer yandan, özelleştirme sonucunda, personel çıkarılmasına gidileceği veya haksız kazançlara yol açılabileceği, elektrik fiyatlarının yükseleceği, halka verilen hizmetin kalitesinin düşeceği gibi endişeler mevcuttur.

Dünyada, özellikle son 10 yıl içinde meydana gelen hızlı değişimler, Devletin ekonomideki rolünü değiştirmiştir. Doğal kaynakları ve tarihten gelen kültürü Amerikadan daha zengin olmasına rağmen Sovyetler Birliğinin içine düştüğü ekonomik çıkmaz bu birliğin sonunu getirdi. Süt sağan, kasaplık, bakkallık, otelcilik yapan Devlet, kaynak yaratamamakta, ve dolayısıyla yeni yatırımlar için çok zorlanmaktadır.

Her ne kadar, tebliğimizin başında da, elektrik enerjisi hizmetlerinde, birçok nedenlerle Devlet'in eli hep bu işin içinde olacaktır demişsek de, bunu özelleştirme ile beraber yürütmesi gereken bir olay şeklinde düşünmek gerekir.

Bugün TEK'den satınaldığımız elektrığe bir yandan sayaçtan geçen enerji için bir bedel ödüyoruz. Öte yandan Kurumun trilyonlar tutan zararını Devlet'in hiç bir görevlisi cebin-

den ödemediği için, halk olarak vergiler yoluyla veya enflasyon yoluyla açıktan ödemekteyiz. Sözelimi sayıya geçiren elektriğin kilowatsaatına 800 TL ödüyorsak, dolaylı olarak da ayrıca 200 TL ödemekteyiz. Kanaatimce, Enerji Bakanlığı TEK'i de bir Görevli Şirket statüsüne sokup, onunla da bir Görevli Şirket sözleşmesi yapmalı ki, gerçek durum daha net bir şekilde ortaya çıksın.

ÖNERİLER

Yukarıda sunulan açıklamaların ışığı altında, önerilerimiz aşağıda sıralanmıştır

1— Uusal Elektrik Sisteminin belkemiği olan 380KV sistem ile milli çapta büyük tesisler Devlet'in elinde bulundurulmaya devam edilmelidir. Geriye kalan tüm üretim, iletim, dağıtım sistemleri görevli şirketlere devredilmelidir. İster Devletin elinde kalan sistemler olsun, isterse görevli şirketlere devredilen sistemler olsun, yatırım ve finansman ana programları, Ulusal Elektrik Sisteminin bütünlüğüne herhangi bir zarar gelmeyecek şekilde, periyodik olarak Devlet tarafından onay ve denetim mekanizmasına tabi olmalıdır.

2— Sistemin Devlet elinde kalan kısmını TEK, bir Görevli Şirket gibi işletmeli ve bu amaçla herhangi bir ayrıcalık tanınmadan, Bakanlık ile TEK arasında bir Görevli Şirket sözleşmesi yapılmalıdır.

3— Hizmetin verileceği özel sektör grubunun, söylentilerden uzak, güvenilir, toplumda görüntüsü ön plana çıkmış, geçmişte mesleki konusunda başarılı olmuş; kişi-firma-şirket-kurum birleşimi bir yapıya sahip olmasına özen gösterilmiştir.

4— Görevli Şirket'in organik yapısı, personel kalifikasyonu, bütçesi, programları, gelirleri-giderleri, yatırımları, tıkanıklık varsa çözüm yolları sürekliliği bir şekilde tetkik-onay-denetim mekanizmasına tabi tutulmalıdır.

5— Görev alacak şirketlerin kredibilitesi mutlaka sağlanmalıdır. Bu amaçla; şirketlerin, borsaya kote edilebilecek şekilde, optimum bir büyüklükte olması, edinilen sabit kıymetleri aktifine koyabilen, üretim tesisleri için ipotek tesisini mümkün kılan, gelirleri temlik edilebilen bir modelin uygulanması esas alınmalıdır.

6— Görevli bir Şirket haline getirilmese dahi, TEK'in kendi elektrik tarifelerini tesbit etme yetkisinin Bakanlık bünyesine alınması gereklidir. Bu işlem sözlüce elektrik tarifeleri ülke çapında uyumlu bir duruma gelecektir. Çok enteresandır, bir Devlet kuruluşu olan TEK; halen, kendi elektrik tarifelerini kendisi tesbit etmektedir. Görevli Şirketler ise tarifelerini Bakanlığa teklif etmekte, onaylanırsa yürürlüğe girmektedir.

7— 3096 Sayılı Kanunun öngördüğü "Makul Temettü" mutlaka sağlanmalıdır. Bu amaçla ve elektrik fiyatlarının yurt çapında benzerliği veya paralellüğünün sağlanması için, Enerji Fonu'nun işlerlik kazanması sağlanmalıdır.

8— TEK'in Görevli Şirket statüsüne sokulmasına kadar elektrik satış tarifeleri, aynen görevli şirketlerde olduğu gibi makul temettü sağlayacak şekilde yapılmalıdır. Ancak, bu takdirde TEK ve diğer Görevli Şirketlerin elektrik satış fiyatları arasında, sağlıklı bir karşılaştırma yapılabilir.

9— Enerji maliyetlerini, TEK'in maliyetleri ile karşılaştırırken, TEK'in Devletten sağladığı direkt veya endirekt yardım veya sübvansiyonlar dikkate alınıp hesaba sokulmalıdır.

10— Gerek üretim projeleri, gerekse görevli şirketlere ilişkin kararların üzerine herhangi bir gölge düşmesi için ve ayrıca rekabeti oluşturulması için; Bakanlık tarafından bir duyuru mekanizması geliştirilmelidir. Böylece, çeşitli söylentiler de ortadan kalkacaktır.

11— Görevli Şirketin sermayesinin zamanla Borsa'ya açılması ve halka yayılması teşvik edilmelidir.

12— Bakanlık ile Devlet'in, bu işlerle ilgili diğer organları arasındaki ilişkiler, bilgi akışı ve karar alınması yönünden daha hızlı işleyen bir yapıya kavuşturulmalıdır.

13— Görevli Şirketlerin sunduğu hizmetlerinin kalitesini yükseltmek için teknoloji transferi yapmasına yönelik projeler desteklenmeli ve teşvik edilmelidir.

14— Dağıtım şebekelerindeki enerji kayıplarının, kabul edilebilir düzeylere indirilmesi için hedefler saptanmalı ve bu hedeflere ulaşmak için planlama

periyotları belirlenmelidir. Görevli Şirketlerin belirlenen bu hedeflere ulaşıp, ulaşmadığı sıkı bir şekilde izlenmelidir.

15— Elektrik borcunu ödemeyen Devlet Kuruluşları için Maliye Bakanlığının denetim ve gözetimi altında, bir ödeme sigortası sistemi getirilmelidir. Kim ne derse desin, borcunu ödemeyen bir Hastahanenin veya bir Su İdaresinin elektriğini kimse kesemez. Böyle durumlarda, ödenmeyen borçlar bu sigortadan tahsil edilmelidir.

16— Dünyanın diğer ülkelerindeki özelleştirme konusundaki gelişmeleri yakından izlemek ve sonuçlarından yararlanmak üzere Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Enerji Dairesi bünyesinde uzman bir birim oluşturulmalı ve ayrıca bu amaçla uluslararası kuruluşlardan, yabancı müşavirlik firmalarından yararlanılmalıdır.

17— insiyatifin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı organları yoluyla kullanılması esas olarak kabul edilmelidir. Çünkü, Türkiye Elektrik Kurumu bir Devlet Kuruluşu olmasına rağmen mahiyet itibarıyla, bu işlemlerde bir TARAF'dır, ve tarafsız hareket etmesi beklenmemelidir, zira kanunlar önünde ticari bir kuruluştur. Halbuki Enerji Bakanlığı, Devletin tarafsız bir organıdır. Bunun için, Bakanlık Enerji Dairesinin bünyesi, lisanbilir, işletme-tesis-finance-kâr-zarar konularında tecrübeli uzmanlarla takviye edilmelidir. Aksi takdirde, bu Dairenin bugünkü fedakâr elemanları, problemlerle başedemeyecekler ve bu kadar yükün altında kalacaklardır.

SONSÖZ

Kazançtan korkmayınız; aksine, zardan korkunuz. Zarar eden işten ne Devlete ne de özel sektöre fayda vardır. Ekonomik faaliyetler ne kadar zarar ederse, Devlete aktarılacak kaynaklar o ölçüde daralır. Özel sektör gibi kazandırın, ama sosyal devlet gibi harcayın.